

گونه شناسی گنبد‌های مساجد تهران (منطقه یک)

فرزانه پناهی

دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه شهبا دانش قم

آدرس پست الکترونیکی Panahi6694farzane@gmail.com

چکیده

در ایران استفاده از سازه گنبد، برای پوشش دهانه‌های بزرگ، پیشینه‌ای دیرین دارد. کمبود چوب‌های استوار و کشیده که در حقیقت عنصر اصلی پوشش تخت است، سبب شده است که پوشش طاق و گنبد رواج پیدا کند. گنبد در معماری ایران از جایگاه بالایی برخوردار است. معماران مسلمان ایرانی نهایت ذوق و استعداد خود را در بنای مساجد به‌کار گرفته و علاوه بر لحاظ کردن مسائل ساختاری و سازه‌ای به ابعاد زیبایی‌شناسانه گنبد نیز پرداخته است.

با توجه به الگوهای مختلف در طراحی کالبد مساجد نوین دیدگاه‌های مختلفی نیز در مورد حضور و یا عدم حضور گنبد در فرم کالبدی مساجد وجود دارد. در دوران معاصر، نگاه معماران نسل جدید بر روی طراحی بناهای جدید از جمله مساجد، تأثیر فراوانی داشته است، یکی از مهمترین این تأثیرات تغییرات شکلی و فضای مساجد، از جمله گنبد است. با وجود آمدن ایده‌ها و رویکردهای جدید برخلاف گذشته که سنتها خاصی در هر دوره بر ساخت مسجد حاکم بود، امروزه نمی‌توان مساجد را واجد هیچ خصوصیت شکلی مشخصی دانست. علاوه بر تحولات وسیعی که در زمینه طراحی و ساخت بناهای معماری وجود دارد، این مقاله درصدد است به بازشناسی گونه‌های گنبد در مساجد تهران، و به طور خاص به مساجد منطقه یک بپردازد. در پژوهش حاضر روش تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی و جمع‌آوری اطاعات از روش کتابخانه‌ای و نمونه‌موردی است. با بررسی نمونه‌ها این نتیجه حاصل شد که مساجد با کالبدی سنت‌گرا تاریخی از گنبد استفاده می‌کنند و اکثراً از فرم و روش قدیم سنتی بهره می‌جویند، حال آنکه معماران نوگرا سعی در ایجاد مساجد بدون گنبد و یا گنبد با فرم‌های جدید و مصالح جدید دارند. با بررسی مساجد انتخاب شده می‌توان گنبد در مساجد قدیمی را به پنج حالت یا پنج‌گون تقسیم کرد.

واژگان کلیدی: گنبد، مسجد، گونه، رویکرد طراحی

مقدمه

معماری سنتی مساجد به وسیله معماران بومی که با روشهای سنتی آموزش دیده بودند طراحی و اجرا میشد. پس از ایجاد دانشکده‌های جدید معماری و آموزش آکادمیک در درجه دوم قرار گرفتند، طراح اکثر مساجد در شهرها توسط معماران جدید صورت گرفت. نگاه معماران جدید با آموزش آکادمیک بر روی طراحی مساجد از جمله فرم، مصالح و شیوه ساخت گنبد تاثیر فراوانی داشته است (مهدوی نژاد، محمد جواد؛ مشایخی، محمد و بهرامی، منیره، 1394). گنبدها از دیرباز در معماری ایران بکار گرفته شده اند، توسعه گنبدها در ایران در روزگاران قدیم با سنگ و به تدریج آجرکاری و مصالح سنگی بوده است. سپس در عصر مدرن ابتدا آهن برای نخستین بار برای چهارچوب اسکلتی ساختارهای گنبدی بکاررفت و سپس بطور وسیعی از بتن ساده با فشار مقاومت خود در بناهای جدید برای اجرای گنبدها استفاده گردید. اضافه کردن فلز برای مسلح کردن در برابر کشش، راهکاری جدید در مهندسی سازه بوجود آورد که منجر به ساخت گنبدهای مدرن توسط بتن مسلح گردید (مهدوی نژاد، مشایخی و منیره، 1394).

با توجه به الگوهای مختلف در طراحی کالبد مساجد نوین دیدگاه‌های مختلفی نیز در مورد حضور و یا عدم حضور گنبد در فرم کالبدی مساجد وجود دارد.

روش تحقیق

در پژوهش حاضر روش تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی و جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه ای و نمونه موردی است.

تعریف گنبد

در لغتنامه دهخدا تعریف گنبد این چنین ذکر شده است. «گنبد» [پهلوی گومبت] گنبد، قبه (در تهران و اراک) سلطان آباد گنبد، معرب آن «جنبذ» معجم‌البلدان در «جنبذ» و «جنبذ» اطلاق آرامی و سریانی مأخوذ است. (حاشیه برهان قاطع چ معین). نوعی از عمارت باشد مدور که از خشت و گل و آجر پوشند. (برهان) (آندراج). لفظ دیگر فارسیش دیر است. (فرهنگ نظام). جُنُبْد. جُنُبْدَه یا جُنُبْد. قُبَّه. (منتهی الارب). شَنب «

در فرهنگ لغت عمید در معنای گنبد اینچنین ذکر شده است: «(اسم) پهلوی: گنبده، جنبذ، شنب» سقف یا ساختمان بیضی شکل که غالباً با آجر بر فراز معابد و مساجد و یا قبور و آرامگاه‌ها می‌سازند. گنبد کبود (لاجوردی): [قدیمی، مجاز] آسمان. گنبد گل: [قدیمی، مجاز] غنچه گل.

گنبد طارونی: [قدیمی، مجاز] آسمان»

تعریف هندسی گنبد: در تعریف هندسی، گنبد مکان هندسی نقاطی است که از دوران چفدی مشخص حول یک محور قائم به وجود می‌آید. اما در زبان معماری، گنبد پوششی است که بر زمینه ای گرد بر پا شود. گنبد از سه قسمت تشکیل شده است: گنبدخانه: یعنی زمینه گنبد؛

بشن=هیكل: یعنی قسمتی که روی زمینه ته رنگ به صورت مکعب بالا می‌آید و یک یا دو طرف آن باز است (در گنبدهای قبل از اسلام هر چهار طرف منتهی به دهانه ای باز بود)

پیشینه ساخت گنبد در ایران

بشر از پیش از تاریخ تا دوران معاصر سکونت‌ها و بناهای گنبدی شکل با استفاده از مصالح موجود در محل ساخته شده است. پوشش گنبد در ایران پیشینه‌ای دیرینه دارد. کمبود چوب‌های استوار و کشیده که در حقیقت عنصر اصلی پوشش تخت است، سبب شده است که پوشش سنگ و گنبد روایی پیدا کند و بخصوص در دهانه‌های وسیع‌تر جای پوشش تخت را بگیرد (مجیدی، فاطمه‌السادات و فردین مهر، محمد علی، 1392). اگر چه معلوم نیست که اولین گنبد چه زمانی ساخته شد، نمونه‌های پراکنده از سازه‌های گنبدی شکل اولیه کشف شده است. اکتشافات اخیر در محوطه باستانی تپه چغامیش (8006 تا 3000 سال قبل از میلاد) واقع در دشت دزفول استفاده از گل آجر و سازه‌های خشتی در ساخت گنبد را نشان می‌دهد. قدیمی‌ترین شکل‌های منحنی در پوشش زیرین چغازنبیل متعلق به هزاره دوم دیده شده است. با وقفه طولانی در ایستایی این نوع ساختمان‌ها است. گنبدها که بنا به تعریف دارای شکل هندسی دورانی، با انحناهای دو جانبه هستند، نیروهای وزن و سایر نیروها را اساساً با مکانیزم نیروهای غشایی به تکیه‌گاه منتقل می‌کنند. فرم هندسی گنبد‌ها دارای این ویژگی است که معمولاً کمترین تنش کششی در این فرم‌ها به وجود می‌آید بنابراین، ساختن گنبد‌ها با مصالح ساختمانی (گل، آجر، سنگ) که قابلیت تحمل نیروهای خمشی را ندارند کاملاً امکان‌پذیر است. از دیدگاه تکامل فرم‌های ساختمانی، فرم‌های گنبدی دارای توانایی و برتری نسبت به فرم‌های ساختمانی قابی و حتی فرم‌های ساختمانی طاقی هستند. از مزایای دیگر طاق قوسی و گنبد این است که باد از روی سطح محدب، با سهولت بیشتری رد می‌شود و فرسایش و تخریب کمتری را موجب می‌گردد.

چارطاقی بازه هور، کهنسال‌ترین بنای تاریخی اطراف مشهد است و چارطاقی‌ها بناهایی مکعب شکل بوده‌اند که سقف حجمی آنها، روی چهارپایه بنا قرار می‌گرفته است (مجیدی و فردین مهر، 1392). این سقف‌های حجمی شکل را میتوان نخستین تجربه‌های ایرانیان برای ساخت گنبد دانست.

در خراسان چند چارطاقی وجود دارد که مهم‌ترین‌ها چارطاقی بازه هور است که قدیمی‌ترین چارطاقی ایران نیز محسوب می‌شود. این چارطاقی در 80 کیلومتری مشهد در حاشیه شهر رباط سفید قرار دارد و بالای یک تپه بنا شده است. بنای بازه هور در دوره پادشاهی پارتیان که از 249 پیش از میلاد تا 226 میلادی برقرار بوده، و در محدوده خراسان بزرگ مقرر قوم پارت، ساخته شده است. «آرتور اپهام پوپ» شرق‌شناس برجسته آمریکایی، معتقد است که سقف نیم دایره این بنا، قدیمی‌ترین گنبد جهان است. بنای بازه هور دارای سه ورودی است و به نظر می‌رسد بخشی باقیمانده از یک مجموعه معماری بوده است.

گونه شناسی

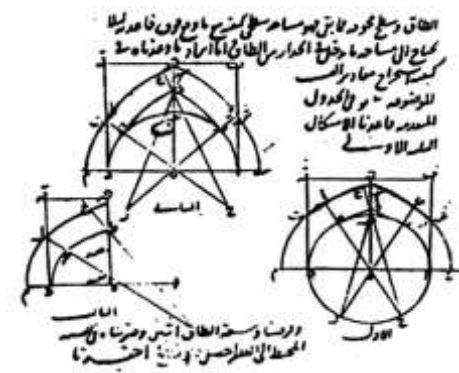
واژه تیپولوژی یا گونه‌شناسی 1 در فرهنگ غربی از ریشه کلمه تایپ گرفته شده است. واژه تایپ 2 نیز خود برگرفته از ریشه یونانی تپس 3 و تیپس 4 در زبان لاتین است. در زبان انگلیسی معادل واژه‌های مدل 5، نمونه 6، فرم 7، دسته 8، نماد 9 و ویژگی 10 قرار دارد. این واژه با دیگر واژه‌ها ترکیب شده و واژه‌های ترکیبی نو را بوجود آورده است (معماریان، غلام حسین و طبرسا، محمد علی، 1392). استفاده از گونه‌شناسی به عنوان ابزاری برای شناخت و دسته‌بندی از اواخر قرن هجدهم میلادی متداول شده است.

گونه شناسی در معماری

اشاره و توجه به گونه شناسی در نوشته های قدیمی از حدود دو هزار سال پیش به این طرف در آثار نویسندگان معمار و دیگر دانشمندان دیده می شود. ویتروویوس در اثر مشهور خود تحت عنوان ده کتاب معماری (از حدود 2000 سال پیش) گونه های مختلف بناهای یونانی شامل خانه ها، معابد و ساختمان های عمومی را گروه بندی نموده است (معماریان، غلام حسین و طبرسا، محمد علی، 1392). یکی از جالبترین آثار در این زمینه کتاب «کلید حساب» یا «مفتاح الحساب» «نوشته» غیاث الدین جمشید کاشانی میباشد. کتاب بخشی را به محاسبه هندسی قوس طاق، گنبد و مقرنس اختصاص داده و جداول محاسباتی بسیار جالبی را ارائه میدهد (معماریان و طبرسا، 1392). غیاث الدین جمشیدی کاشانی (معماریان).

شکل 1- یک صفحه از کتاب "کلید حساب" یا "مفتاح الحساب" (معماریان و طبرسا، 1392).

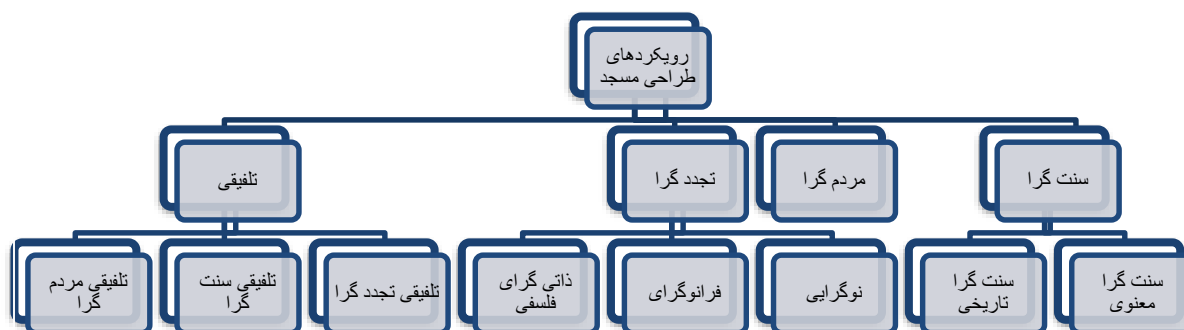

گونه شناسی معماری در ایران

می توان گفت اندیشه دسته بندی بناها بر اساس وجوه مشترک آنها از حدود سه دهه پیش در ایران شکل گرفته است. این موضوع بطور جدی نخست در دانشکده های معماری و شهرسازی مطرح شد و محصول آن چند پایان نامه کارشناسی ارشد بود.

انواع رویکردهای طراحی مساجد معاصر

رویکرد مردم گرا

رویکرد مردم گرا آنچه که مردم می پسندند را طراحی می کند. که اکثر این مساجد مساجد ساده و بدون گنبد می باشد. رویکرد سنت گرا حسن فتحي، معمار مصری، یکی از این هنرمندان بود که در طول فعالیت حرفه ای خود، برای حفظ و احیای معماری سنتی و دوری از متعلقات مدرن کوشید. او خشت خام را برای شرایط اقلیمی کشورش به عنوان بهترین مصالح می دید. در واقع این معماری از زبان غنی معماری تاریخی و بومی استفاده می کند و کارهای خود را به گونه ای طراحی می کند که شامل قواعد، تکنیکها و ملزومات آن معماری شود. سنت گراها را می توان به دو دسته سنتگرای تاریخی و سنت گرای معنوی تقسیم کرد. سنتگرای تاریخی به تکرار الگوهای گذشته و سنت گرای معنوی به احیای حکمت معنوی و سنت کامل اعتقاد دارند.

رویکردهای تجددگرا

رویکرد نوگرا

در رویکرد نوگرایی قابل انطباق تلاش در جهت طراحی برای زمان حال است. نوگرایی قابل انطباق تلاش میکند که زبان معماری گذشته را برای پاسخ دادن به نیازهای معاصر سازگار سازد. در این مساجد از برخی عناصر و فضاها یا روابط مسجد اصیل به صورت دگرگون شده استفاده

می شود و معمولا برای این منظور از مواد و مصالح، روش ها و سیستم های جدید ساخت استفاده می شود. این معماران در انتخاب مصالح، وسواس افراد سنت گرا را ندارند.

رویکرد فرانوگرا

عموماً عصر فرانوگرا را عصر پیچیدگی، تنوع و تناقض می شمارند و یادآور می شوند که این عصر شیوههای جدیدی از تفکر درباره خود و امکانات جدیدی برای همزیستی با دیگران ارائه میدهد. از همین رو فرانوگرایی در معماری در پی تغییر بنیاد نوگرایی است و از مهم ترین سرفصل های آن می توان به انسانی کردن محیط های اجتماعی اشاره کرد.

ذات گرایی

در ذات گرایی معاصر بیشتر به بحث جهانهای ممکن پرداخته می شود. در ذات گرایی معاصر اشیائی وجود دارند که ذات دارند. از این رو معماران ذاتگرا به ویژگی های ذاتی سنت با زبان تجدد و نوگرایی اعتقاد دارند.

حالت های وجود گنبد در مساجد

مساجد که در دوران معاصر طراحی شده است با یکی از رویکردهای طراحی که در بالا شرح داده شده، ساخته شده است، که گنبد در هر کدام از آنها جایگاه متفاوتی دارد. با بررسی مساجد معاصر تهران، به این نتیجه رسیدیم که آنها به دو گونه گنبد دار یا بدون گنبد ساخته میشوند، که هر کدام از این گونه ها به چند حالت تقسیم شده اند. از مساجد تهران بیست و دو مسجد معاصر را انتخاب کرده ایم و به بررسی جایگاه گنبد در آنها میپردازیم. سپس به بررسی گنبد مساجد منطقه یک تهران می پردازیم، و در آخر به این نتیجه میرسیم که در مساجد بیشتر از گدام حالت گنبد استفاده شده است و رویکرد طراحی آنها چه بوده است.

گنبد دار

این مساجدی دارای گنبد هستند و به سه حالت ساخته میشوند

حالت اول:

مسجد دارای گنبد است و گنبدش با تبعیت از فرم ساخت گنبدهای سنتی ساخته شده است. یعنی گنبد آن با فرم، مصالح و روش ساخت سنتی ساخته شده است.

نام مسجد	مکان	رویکرد طراحی	حالت گنبد	طراح
بلال حبشی	خیابان ولی عصر	سنت گرای معنوی	حالت اول	
دانشگاه علم و صنعت	تهران	سنت گرای معنوی	حالت اول	عبد الحمید نقره کار
رسول (عکس 1)	سعادت آباد	سنت گرای معنوی	حالت اول	
امام حسین (ع)	میدان امام حسین	سنت گرای معنوی	حالت اول	استاد لرزاده
جامع غدیر خم	پاسداران	سنت گرای معنوی	حالت اول	

مهدی حجت	حالت اول	مردم گرا	تهران	دانشگاه شریف(عکس 2)
عبد الحمید نقره کار	حالت اول	سنت گرای تاریخی	خیابان ولی عصر	طرح اولیه مسجد خیابان ولی عصر(عکس 3)

شکل 1-مسجد رسول عکس شکل 2-مسجد دانشگاه شریف شکل 3-طرح اولیه مسجد ولی عصر

ماخذ: www.arcengroup.com

اکثر مساجدی که گنبدهای آنها با حالت اول ساخته شده است با رویکرد سنت گرای معنوی طراحی شده است.

حالت دوم:

مسجد دارای گنبد است و گنبدش با تبعیت از فرم سنتی ولی با روش ساخت و مصالح نوین ساخته شده است.

نام مسجد	مکان	رویکرد طراحی	حالت گنبد	طراح
مسجد قدس (عکس 4)	پارک بعثت	سنت گرای تاریخی	حالت دوم	
انصار المهدی	جنت آباد	مردم گرا	حالت دوم	

مساجدی که گنبد آنها با حالت دوم طراحی شده است با رویکرد سنت گرای تاریخی و مردم گر طراحی شده اند.

شکل 4- مسجد قدس (ماخذ: www.shianews.com)

حالت سوم:

مسجد دارای گنبد است و گنبدش با فرم جدید، مصالح نوین و روش ساخت نوین ساخته شده است.

نام مسجد	مکان	رویکرد طراحی	حالت گنبد	طراح
مصلی تهران (عکس 5)	تهران	سنت گرا تاریخی	حالت سوم	پرویز موئندی عهد
کوی دانشگاه	کوی دانشگاه	ذاتی گرا فلسفی	حالت سوم	عیسی حجت
دانشگاه تهران	تهران	تلفیقی تجدد گرا	حالت سوم	عزیز فرمانفرمائیان

شکل 5- مصلا تهران (ماخذ: www.arcengroup.com)

گنبد ندارد

حالت چهارم:

مسجد دارای گنبد نمی باشد اما از فرمهای که حس نزدیک به گنبد را درد استفاده کرده است.

نام مسجد	مکان	رویکرد طراحی	حالت گنبد	طراح
الجواد (عکس 6)	هفتم تیر	نو گرا	حالت چهارم	مهندس ابراهیمی
سعادت آباد (عکس 7)	سعادت آباد	نو گرا	حالت چهارم	مسعود یوسفی
حضرت ابراهیم	نمایشگاه بین المللی	فرا نوگرا	حالت چهارم	علی شعر باف
مسجد خیابان ولی عصر	خیابان ولی عصر	فرا نوگرا	حالت چهارم	رضا دانشمیر
الغدیر	میر داماد	تلفیقی تجدد گرا	حالت چهارم	جهانگیر مظلوم

شکل 8- مسجد سعادت آباد

شکل 7- مسجد الجواد

ماخذ: www.neshani1.ir

اکثر مساجدی که گنبد آنها با این حالت طراحی شده اند با رویکرد تجددگرا نوگرا و تجدد گرا فرانوگرا طراحی شده اند.

حالت پنجم:

مسجد دارای گنبد نمی باشد و از فرمهای نزدیک به گنبد استفاده نشده است.

نام مسجد	مکان	رویکرد طراحی	حالت گنبد	طراح
حضرت امیر (عکس 8)	کارگر شمالی	نوگرا	حالت پنجم	محمد تهرانی
کانون توحید	یوسف آباد	نوگرا	حالت پنجم	میر حسین موسوی
امام رضا (ع) (عکس 9)	خیابان انقلاب	فرا نوگرا	حالت پنجم	سعید رضا بریری
امیر المؤمنین	دزاشیب	فرا نوگرا	حالت پنجم	گروه CAAT
نمازخانه پارک لاله	پارک لاله	ذاتی گرا فلسفی	حالت پنجم	کامران دیبا

شکل 9- مسجد امام رضا

شکل 8- مسجد امیر

(ماخذ: [www. Manareh.ir](http://www.Manareh.ir))

اکثر مساجدی که گنبد آنها با این حالت طراحی شده اند با رویکردهای تجدد گرا نوگرا و تجدد گرا فرانوگرا طراحی شده اند.

نتیجه بدست آمده از بیس و دو نمونه مساجد بررسی شده:

از بررسی نمونه ها می توان نتیجه گرفت که تمامی مساجد سبک سنت گرا از گنبد استفاده می کنند و اکثریت غالب آنها ساخت سنتی را نیز برمی گزینند و به ندرت سعی در استفاده از مصالح جدید و فرم های جدید دارند. مساجد نوگرا و فرانوگرا از گنبد به فرم شناخته شده استفاده نمی کنند و نیمی از آنها فرم هایی که حالت و حس گنبد دارند، استفاده میکنند.

با بررسی نمونه های مساجد با سبک های گوناگون و نحوه نگرش آنها به گنبد، غالب ترین دید نسبت به گنبد را می توان به دو دسته تقسیم کرد: دیدگاه معماران سنت گرا که معتقد هستند فرم گنبد ریشه در سمبل ها و مبانی نظری عمیق اسامی دارد و فرم آن نماد مسجد محسوب می شود و در طراحی مساجد نوین نیز باید حضوری پررنگ همچون گذشته داشته باشد و همچنان باید سیر تکامل و جایگاه خود را در فرم مسجد بیابد.

در مقابل این دید نگرش دیگری درباره فرم مسجد و گنبد نیز وجود دارد مبنی بر اینکه در طراحی مسجد نیز همانند طراحی موضوعات دیگر باید اصل و ذات آن، مورد بررسی قرار گیرد و فرم معماری می تواند به گونه های مختلف نمود پیدا کند و نشانه شدن گنبد و یا فرم های دیگر یکبار و برای همیشه اتفاق نمی افتد.

جدول های بدست آمده از بررسی بیست و دو نمونه مساجد بررسی شده معاصر تهران میباشد.

نام مسجد	مکان	رویکرد طراحی	حالت گنبد	طراح
بلال حبشی	خیابان ولی عصر	سنت گرای معنوی	حالت اول	
دانشگاه علم و صنعت	تهران	سنت گرای معنوی	حالت اول	عبد الحمید نقره کار
رسول (ص)	سعادت آباد	سنت گرای معنوی	حالت اول	
امام حسین (ع)	میدان امام حسین	سنت گرای معنوی	حالت اول	استاد لرزاده
جامع غدیر خم	پاسداران	سنت گرای معنوی	حالت اول	
دانشگاه شریف	تهران	مردم گرا	حالت اول	مهدی حجت
طرح اولیه مسجد خیابان ولی عصر	خیابان ولی عصر	سنت گرای تاریخی	حالت اول	عبد الحمید نقره کار
مسجد قدس	پارک بعثت	سنت گرا تاریخی	حالت دوم	
انصار المهدی	جنت آباد	مردم گرا	حالت دوم	
مصلی تهران	تهران	سنت گرا تاریخی	حالت سوم	پرویز موئدی عهد
کوی دانشگاه	کوی دانشگاه	ذاتی گرا فلسفی	حالت سوم	عیسی حجت
دانشگاه تهران	تهران	تلفیقی تجدد گرا	حالت سوم	عزیز فرمانفر مائیان
الجواد	هفتم تیر	نو گرا	حالت چهارم	مهندس ابراهیمی
سعادت آباد	سعادت آباد	نو گرا	حالت چهارم	مسعود یوسفی
حضرت ابراهیم (ع)	نمایشگاه بین المللی	فرا نوگرا	حالت چهارم	علی شعر باف
مسجد خیابان ولی عصر	خیابان ولی عصر	فرا نوگرا	حالت چهارم	رضا دانشمیر
الغدیر	میر داماد	تلفیقی تجدد گرا	حالت چهارم	جهانگیر مظلوم
حضرت امیر	کارگر شمالی	نو گرا	حالت پنجم	محمد تهرانی
کانون توحید	یوسف آباد	نو گرا	حالت پنجم	میر حسین موسوی
امام رضا (ع)	خیابان انقلاب	فرا نوگرا	حالت پنجم	سعید رضا بربری
امیر المؤمنین	دزاشیب	فرا نوگرا	حالت پنجم	گروه CAAT
نمازخانه پارک لاله	پارک لاله	ذاتی گرا فلسفی	حالت پنجم	کامران دیبا

درصد حالت‌های استفاده شده از گنبد در رویکردهای طراحی

حالت پنجم	حالت چهارم	حالت سوم	حالت دوم	حالت اول	رویکرد طراحی
				100 %	سنت گرای معنوی
		33 %	34 %	33 %	سنت گرای تاریخی
50 %	50 %				تجدد گرا (نوگرا)
50 %	50 %				تجدد گرا (فرا نوگرا)
50 %		50 %			تجدد گرا (ذاتی گرا فلسفی)
	50 %	50 %			تلفیقی (تجدد گرا)
25 %	25 %	12.5 %	8.4 %	29.1 %	حالت استفاده از گنبد در مساجد معاصر بررسی شده

بیشترین حالت استفاده شده حالت اول می‌باشد.

بیشترین رویکرد طراحی مساجد رویکرد سنت گرا است.

حال مساجد منطقه یک تهران را مورد بررسی قرار می‌دهیم:

حالت گنبد	رویکرد طراحی	مکان	نام مسجد
حالت پنجم	مردم گرا	شمیران - خ شریعتی	ابو تراب
حالت پنجم	مردم گرا	شمیران - میدان قدس - ابتدای شریعتی - خ محمودی	اعظم تجریش
حالت پنجم	مردم گرا	سه راه دزاشیب - خ لواسانی - خ سلیمی - خ مهدی زاده	الائم
حالت پنجم	مردم گرا	بلوار ارتش - مقابل محلاتی	الرسول (ص)
حالت اول	سنت گرای تاریخی	بلوار نیروی زمینی - شهرک قرنی	الرسول (ص)
حالت دوم	سنت گرای معنوی	شمیران - شهرک محلاتی - خ نصر	الزهرا (س)
حالت پنجم	مردم گرا	شمیران - زعفرانیه - محله اسد آبادی	الزهرا (اسد آباد)
حالت پنجم	مردم گرا	میدان قدس - خ دربند - ک شهریار	الکریم
حالت پنجم	مردم گرا	میدان قدس - خیابان دزاشیب	المهدی (عج)
حالت اول	سنت گرای تاریخی	اتوبان بابایی - مرکز مخابرات ارتش	المهدی (عج)
حالت پنجم	مردم گرا	لویزان - بلوار نیروی زمینی - منازل سازمانی	المهدی (عج)
حالت پنجم	مردم گرا	جمال آباد	النبی (ص)
حالت پنجم	مردم گرا	اتوبان بابایی - شهرک شیردم	النبی (ص)
حالت دوم	سنت گرای تاریخی	ولنجک - بلوار دانشجو - نبش خ چهاردهم	النبی ولنجک

حالت پنجم	سنت گرای تاریخی	خ باهنر- قیطریه- بلوار کاوه- خ بهار شمالی	النور
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	بلوار ارتش- اقدسیه	امام حسن مجتبی (ع)
حالت اول	سنت گرای معنوی	ابتدای بلوار نیروی زمینی	امام حسن مجتبی (ع)
حالت پنجم	مردم گرا	مینی سیتی- شهرک شهید محلاتی- میدان اول	امام حسن مجتبی (ع)
حالت چهارم	مردم گرا	خ باهنر- میدا نیاوران	امام حسن عسکری (ع)
حالت پنجم	مردم گرا	خ باهنر- قناد شمالی	امام حسن مجتبی (ع)
حالت پنجم	مردم گرا	بعد از مینی سیتی- اتوبان ارتش- شهرک ابوذر	امام حسین (ع)
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	خ باهنر- پاینتر از یاسر- بن بست یاسر	امام سجاد (ع)
حالت چهارم	مردم گرا	اتوبان بابایی- شهرک لاله	امام علی (ع)
حالت دوم	سنت گرای تاریخی	پاسداران- میدان نوبنیاد- مجتمع مسکونی ش چمران	امام موسی کاظم (ع)
حالت پنجم	مردم گرا	شهرک نفت- بلوار آبادان- نبش 14 متری البرز	امام مهدی (ع)
حالت پنجم	فرا نو گرا	دزاشیب- نبش نجابت جو	امیرالمومنین
حالت اول	سنت گرای معنوی	شهرک شهید محلاتی	امیرالمومنین
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	شهرک شهید محلاتی- خ آزادگان	انصار الحسین
حالت پنجم	مردم گرا	داراباد-خ محبی	باب الحوائج
حالت پنجم	مردم گرا	جماران-خ حسنی کیا- جنب بیت حضرت امام (ره)	بیت حضرت امام (ره)
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	شهرک محلاتی-خ ولایت	پیامبر اعظم (ص)
حالت پنجم	مردم گرا	خ تیموری- ابتدار جاده لشکرک- محله اراج	جامع اراج
حالت پنجم	مردم گرا	اتوبان چمران-خ کچویی- اوین	جامع اوین
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	خ باهنر-خ جماران- کوچه نیایش	جامع جماران
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	خ باهنر- ک ناطقیان- قناد جنوبی	جامع حصار بو علی
حالت پنجم	مردم گرا	جماران- حصارک هفتم	جامع حصارک
حالت پنجم	مردم گرا	تجربش-خ دربند-بالا تر از کلانتری توسرکانی	جامع دربند
حالت پنجم	مردم گرا	انتهای سوهانک-خ مدرسه	جامع سوهانک
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	شهرک قائم- فاز یک	جامع قائم (عج)
حالت پنجم	مردم گرا	میدان امام زاده-خ چیبذر	جامع قائم چبذر
حالت چهارم	مردم گرا	نیاوران- روبه روی کاخ	جامع نیاوران
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	جاده لشکرک- نرسیده به شهرک شهید محلاتی	جامع ازگل
حالت دوم	سنت گرای معنوی	بلوار ارتش	جامع امام جعفر صادق (ع)

جامع امام زاده قاسم	میدان امام زاده قاسم	مردم گرا	حالت پنجم
جامع اما صادق (ع)	بلوار اوشان-خ پیروز شفیعی	سنت گرای معنوی	حالت دوم
جام دارآباد	دارآباد-خ هاشمی- ک طالب نسب	مردم گرا	حالت پنجم
جامع محمدیه	خ ولی عصر- ک امیری	سنت گرای معنوی	حالت پنجم
جامع محمدیه	خ معصومیه- ک محمدیه	مردم گرا	حالت پنجم
جامع مهدیه جوزستان	خ باهنر-خ رفیعی	مردم گرا	حالت پنجم
جامع والفجر	خ پور ابتهاج- روبه روی مدرسه خان سفید	سنت گرای معنوی	حالت دوم
جعفری	خ کریمی- نرسیده به سه راه قیطریه	سنت گرای معنوی	حالت سوم
حجه ابن الحسن عسکری	میدان باغ شاطر-خ میری	مردم گرا	حالت پنجم
حضرت فاطمه (س)	بلوار ارتش- بلوار اوشانی- ابتدای شهرک دانشگاه	سنت گرای معنوی	حالت سوم
حضرت ولی عصر (عج)	محلاتی-خ توحید	مردم گرا	حالت پنجم
خاتم الانبیاء	خ پور ابتهاج- میدان دارآباد- ایستگاه مدرسه	مردم گرا	حالت پنجم
رسول الله (ص)	خ لواسانی- ک صادقی- ک آبکوه یکم	سنت گرای معنوی	حالت پنجم
رسول الله (ص)	خ ولی عصر- بالاتر از محمودیه	سنت گرای تاریخی	حالت دوم
سید الشهداء (ع)	خ لواسانی- خ فردین	مردم گرا	حالت پنجم
سید الشهداء (ع)	امام زاده قاسم- تپه آبک- میدان آبک- ک فارسی	سنت گرای معنوی	حالت پنجم
سید الشهداء لارک	خ سمیع	مردم گرا	حالت پنجم
احمد لو	بلوار اوشان - نیش کوچه شهرداری	مردم گرا	حالت پنجم
صاحب الامر (عج)	خ باهنر-خ مزده-خ مقدسی- ک زمانی	سنت گرای معنوی	حالت چهارم
صاحب الامر (عج)	خ شریعتی-خ واعظی-خ سلیمانی-خ حکمت	مردم گرا	حالت پنجم
صاحب الزمان (عج)	بعد از میدان دربند- اول سربند	مردم گرا	حالت پنجم
صاحب الزمان (عج)	بازار تجریش	مردم گرا	حالت پنجم
صاحب الزمان (عج)	امام زاده قاسم-خ گلاب دره-خ زبر دست	مردم گرا	حالت پنجم
علوی	حکمت-خ واعظی	سنت گرای معنوی	حالت پنجم
علی ابن الحسین (ع)	خ دربند-خ احمدی زمانی	مردم گرا	حالت پنجم
علی ابن موسی الرضا (ع)	انتهای بلوار ارتش- گروه 401 مخابرات	سنت گرای معنوی	حالت پنجم
عتیق	نیاوران- حصار بو علی	مردم گرا	حالت پنجم
قمر بنی هاشم	میدان قدی-خ دربند	مردم گرا	حالت پنجم
فرشته	خ ولی عصر-خ فرشته	سنت گرای معنوی	حالت دوم
قائم (عج)	نو بنیاد- گلزار جنوبی- نیش گلپر	مردم گرا	حالت پنجم

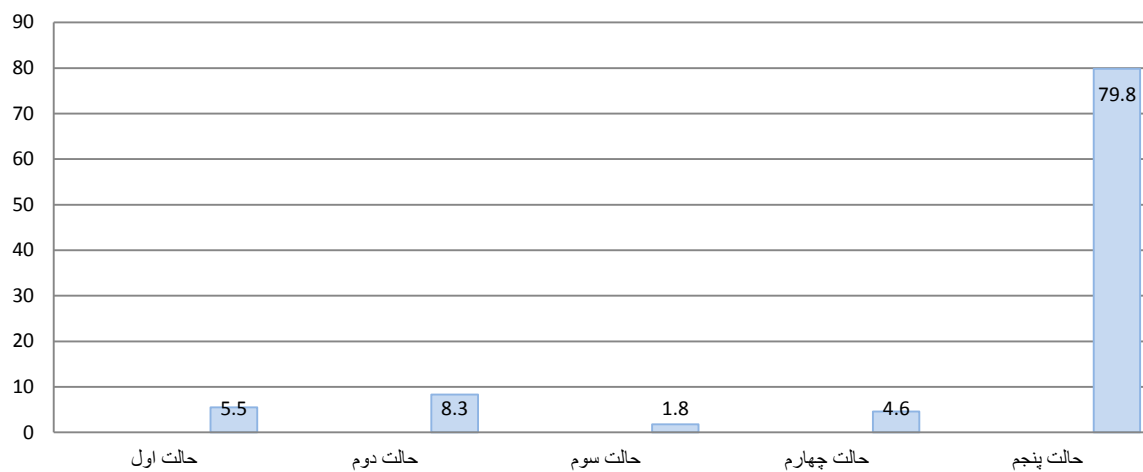
حالت چهارم	سنت گرای معنوی	دارآباد- ایستگاه مدرسه-خ جانپور	ملایریها
حالت دوم	سنت گرای معنوی	اتوبان بابایی- شهرک شهید رسولی	الزهر (س)
حالت پنجم	سنت گرای تاریخی	خ ولی عصر-خ مقدسی اردبیلی- ایستگاه مسجد	طالقانی
حالت پنجم	مردم گرا	اتوبان بابایی- لویزان سه- شهرک خوشرو	علی اکبر (ع)
حالت اول	سنت گرای تاریخی	جمال آباد	فاطمه الزهرا (س)
حالت پنجم	مردم گرا	میدان قدس-خ کبیری-خ رمضانی- داخل پارک طلایه	فاطمه الزهرا (س)
حالت پنجم	مردم گرا	تجریش- پل تجریش- جنب ترمینال	فاطمیه تجریش
حالت پنجم	مردم گرا	خ دربندی- چهار راه حسابی	قائم
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	پل تجریش-خ ملکی	گیاهی
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	میدان آبک-خ دهکده	فمر بنی هاشم (ع)
حالت پنجم	مردم گرا	میدان آبک-ابتدای خ بوکان	فمر بنی هاشم (ع)
حالت پنجم	مردم گرا	خ دربند- ک نصرالله میری	مسلمیه
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	امام زاده قاسم-خ زبر دست-خ شریفی منش	موسی ابن جعفر (ع)
حالت پنجم	مردم گرا	خ دربندی-خ گلاب دره- ک حصار فرج	ولی عصر (عج)
حالت پنجم	مردم گرا	کاشانک-خ پور ابتهاج-خ نعمتی	ولی عصر (عج)
حالت اول	سنت گرای تاریخی	شهرک قائم- فاز دو	ولی عصر (عج)
حالت پنجم	مردم گرا	تجریش - داخل پایانه	همت تجریش
حالت پنجم	مردم گرا	خ حکمت- چهار راه اسدی- ک محمدی	مفتخر
حالت پنجم	سنت گرای معنوی	خ شریعتی-خ واعظی-خ سلیمانی	موسی بن جعفر (ع)

تعداد کل مساجد منطقه یک 92 مسجد می باشد. و آمار زیر از بررسی این 92 مسجد بدست آمده است.

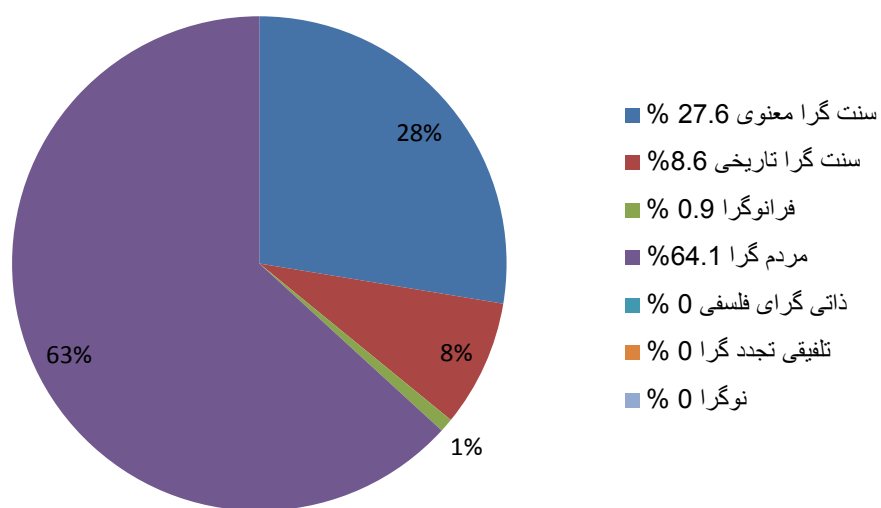
بیشترین رویکرد طراحی در منطقه یک تهران مردم گرا باشد، و از دیگر رویکردها بسیار کم استفاده شده است.

ازنود و دو نمونه بررسی شده

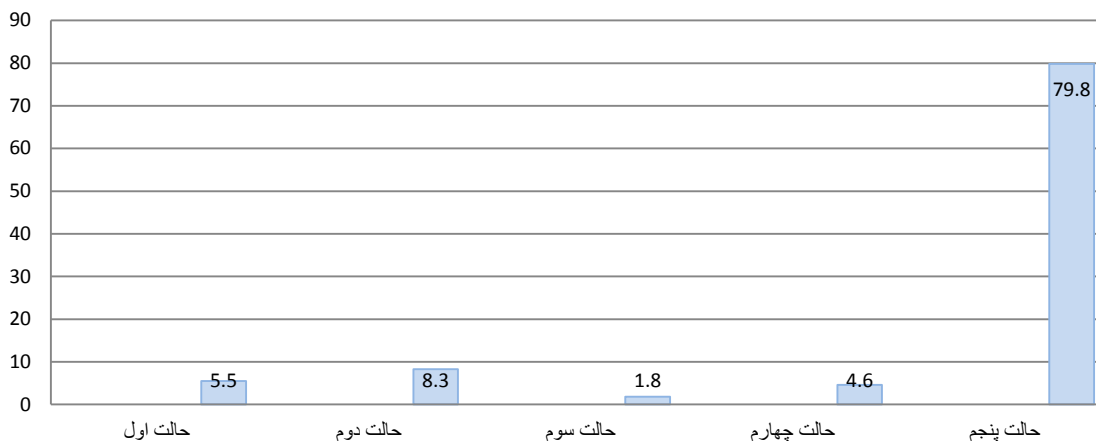
از نود و دو نمونه بررسی شده

بیشترین رویکرد طراحی در منطقه یک تهران مردم گرا میباشد، و از دیگر رویکردها استفاده نشده است.

ازنود و دو نمونه بررسی شده

بیشتر مساجد منطقه یک فاقد گنبد میباشند.

نتیجه گیری

در صدر اسلام، نقش کالبدی مساجد اهمیت زیادی نداشت، لیکن با گذشت زمان مسجد توانست از منظر کالبدی نیز به عنوان یک عنصر تأثیرگذار در شهرهای اسلامی عمل کند. تأثیر کالبدی مساجد به مرور به گونه ای خاص و پراهمیت شد که در مقاطعی از تاریخ، مسجد به شهر اسامی هویت می بخشید و به محیط شهری معنا می داد و موجب خوانایی و جهت دهی آن می شد. در نگاه به آنچه از فرم مسجد به ذهن می آید، گنبد جایگاه ویژه ای به خود اختصاص می دهد. با توجه به الگوهای مختلف در طراحی کالبد مساجد نوین دیدگاه های مختلفی نیز در مورد حضور و یا عدم حضور گنبد در فرم کالبدی مساجد وجود دارد.

با بررسی نمونه ها این نتیجه حاصل شد که مساجد با کالبدی سنت گرا تاریخی از گنبد استفاده می کنند و اکثراً از فرم و روش قدیم سنتی بهره می جویند، حال آنکه معماران نوگرا سعی در ایجاد مساجد بدون گنبد و یا گنبد با فرم های جدید و مصالح جدید دارند.

با بررسی مساجد انتخاب شده میتوان گنبد در مساجد قدیمی را به پنج حالت یا پنج گون تقسیم کرد.

گنبد دار:

حالت اول:مسجد دارای گنبد است و گنبدش با تبعیت از فرم ساخت گنبدهای سنتی ساخته شده است.

حالت دوم:مسجد دارای گنبد است و گنبدش با تبعیت از فرم سنتی ولی با روش ساخت و یا مصالح نوین ساخته شده است.

حالت سوم:مسجد دارای گنبد است و گنبدش با فرم جدید و مصالح نوین ساخته شده است.

بدون گنبد:

حالت چهارم:مسجد دارای گنبد نمی باشد اما از فرمهای که حس نزدیک به گنبد را درد استفاده کرده است.

حالت پنجم:مسجد دارای گنبد نمی باشد و از فرمهای نزدیک به گنبد استفاده نشده است.

منابع:

- مهدوی نژاد، محمد جواد؛ مشایخی، محمد و بهرامی، منیره، 1394، الگوی طراحی مسجد در معمای معاصر، پژوهشهای معماری اسلامی سال دوم، شماره چهارم
- بمانبان، محم رضا و سیلوایه، سونیا، 1391، بررسی نقش گنبد در شکل دهی به مرکزیت معماری مسجد، معماری و شهرسازی آرمان شهر، شماره نهم
- مجیدی، فاطمه السادات و فردین مهر، محمد علی، 1392، بررسی و تحلیل انواع گنبد در ساختار بناهای سنتی ایران، صنعت ساختمان، سال دوم، شماره اول
- وحدت طلی، مسعود و رضا پیرزاده، الهام، 1395، ریخت شناسی گنبد، فیروزه اسلام دو فصلنامه علمی تخصصی، سال دوم 1395
- هوشیاری، محمد مهدی؛ پورنادری، حسین و فرشته نژاد، سید مرتضی، 1392، گونه شناسی مسجد مدرسه در معماری اسلامی ایران بررسی چگونه گی ارتباط با میان فضای آموزشی و نیارشی، دو فصلنامه مطالعات معماری ایران، دوره اول، شماره سوم
- رئییسی نافچی، مهدی و آزاده، میترا، 1386، گنبد در معماری ایران (تاثیر سازه در شکل گیری اثر معماری)، اولین کنفرانس سازه و معماری، سال 1386
- معماریان، غلام حسین و طبرسا، محمد علی، 1392، گونه و گونه شناسی معمار، انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره ششم
- مهدوی نژاد، محمد جواد؛ قاسم پور آبادی، محمد حسین و محمد لو شیبستری، 1391، گونه شناسی مسجد و مدرسه دوره قاجار، فصلنامه شهر ایرانی اسلامی، شماره یازدهم
- عینی فر، علیرضا و قاضی زاده، سیده ندا، 1389، گونه شناسی مجتمعهای مسکونی تهران با معیار فضای باز، آرمان شهر، شماره پنجم
- فلاح، محمد صادق، 1384، نقش طرح کالبدی در حس مکان مسجد، نشریه هنرهای زیبا، شماره بیست و دو
- پروین، ستار و کلاتتری، عبدالحسین، 1392، بررسی کارکردهای چند گانه مدرن مساجد تهران امروز مطالعه موردی: مسجد جامع شهرک غرب، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران سال 1392
- المهدی تقوی، هادی و آینه چی خیابانی، سونیا، 1394، تلفیق پارمترهای معاری ایران اسلامی (تناسب و پیمون الگوهای تکرار پذیر معماری مدرن با تاکید بر هویت بخش ساختارهای فضاهای معماری)، کنفرانس بین المللی انسانی، معماری، عمران و شهرسازی، سال 1394